

“Jauchzet, frohlocket...”

Tíðin er búgvín til at hugna sær um dagliga tímalanga t/r biltúrin úr Fuglafirði til Havnar við einastandandi Jólaoratoriinum hjá Johann Sebastian Bach. Trýst verður á Play og koyrt verður suðureftir.

Leif Hansen

Kendi tónasmiðurin Igor Stravinsky varð einaferð spurdur um, hvat tónleikaverk var tað týðningarmesta í tónleikasøguni. Hann svaraði: Kantatunar hjá Johann Sebastian Bach

Kenslur og tónleikur

Tónleikur hevði í barokktíðini sum eina av sínum høvuðsuppgávum at lýsa kenslurnar ella *affektinar* hjá menniskjum. Útgangsstøði var griska etoslæran, sum sigur, at tónleiki er íborðin eginleika til at ávirka menniskjir á ymiskan hátt. Serliga var tað í tá nýggju tónleikagenruni, operatónleikinum, at hetta tónleikaæstetiska fyribrygdi kom til sín rætt. Tær skiftandi sinnisstøðunar hjá ymisku persónunum í operauni skuldu tónasmiðurin royna at lýsa í tónum eisini.

Tónasmiðurin og tónleikateoretikarin Johan Adolph Scheibe (1708-76) sigur í *Der kritische Musikus*: “Vít hava í tónleikinum við sinnisrørslur at gera; tónasmiðurin skal útrykkja, styrkja ella doyva tær.” Hetta var sambært Scheibe ein av høvuðsuppgávunum hjá tónasmiðunum. Barokktónasmiðinir høvdu so við og við hópín av koventionellum tónleikaháttum til at útrykkja kenslur við, eitt nú gleði, sorg, øði, angist, pínu osfr. Tó er hetta ikki at skilja so, at tónasmiðinir vóru bundnir niður av hesum tónlistaligu “viðtøkum”. Barokktíðarskeiði er nevniliga merkt av stórum ymiskleika tónaskaldunum ímillum, ikki minst tá hugsað verður um tónleikaslag, uppfinningarsemi og talent.

Tann trúgvandi Bach

J.S. Bach livdi í einari mentunarlígar og átrúnarlígaru broytingartíð. Millum absolutismuna og upplýsingsstíð og millum lutherisku ortodoksiina og pietismuna. Bach hevði sítt religiøsa útgangsstøði í teirri luthersku ortodoksiini. Teir lærdu handan hesa læru royndi í 1600-talinum at seta tankarnir hjá Luther í føst játtanarrit og avvísti øllum ørðum kristnifatnanum, sum vranglæra. Ofta verður tó í tónleikasøgubókmentum víst á, at Bach við vali av tekstum og teksthøvðundum í

sínum vokalverkum m.a. kantatunum, tykist at hella til pietismuna. Pietisman var ein rørsla, sum kom fram í byrjanini av 1700-talinum við áherðslu á persónliga, livandi og fróma trúgv. Um júst val av tekstum sigur danski tónleikagranskarin Søren Sørensen í einari av sínum bókum:

“Den religiøse poesi, der stod til Bachs rådighed, var gennemgående ret ubehjælpesom i formen og indholdsmæssigt præget av pietismens hang til svulst og svælgen i Jesu blod”

Sørensen tekur fram høvundar ella, sum tað eitur í kantatunum, librettistar sum Neumeister, Salomo Franck og navnframa Picander, allir virkaðu í pietistiska tíðarskeiðnum og vóru ávirkaðir av tí.

Dømi um slíkar tekstir eru fyrstu orðini úr Kantatu nr. 199 (BWV 199): *Mein Herze schwimmt in Blut* (Mítt hjarta svimur í blóði). Men tekstinir munna hava talað til Bach og kirkjuliðini har Bach hevði sína arbeiðsgongd.

Her skal tó sigast at dyrkanin av tí, sum bleiv eyðkenni fyri pietismuna hevði sína byrjan í ortodoksiini við m.a. týska teologinum Valentin Weigel (1533-88). Hesin Weigel legði áherðslu á, at Guð møtir hinum einstaka menniskjanum í sálini, umframt at hann leggur dent á bøn, askese og strangan etiskan lívshatt. Pietisman helt seg eisini í ávísum førum í sínari heilt privatu guðsrelatiónum kunna verða kirkjuna fyri uttan. Hetta liggur langt frá tí kristnifatan, sum Bach hevði, sum júst bygd á kirkjuna og tað boðan, ið gekk út frá henni.

Tá Bach skuldi brúka sálmar, tær sonevndu koralunar, til kantaturnar, passióninar og oratoriini valdi hann oftast eldri sálmayrkjarar úr ortodoksa tíðarskeiðnum. Nevnast kann, at Paul Gerhard (1607-76) og Johann Rist (1607-67) eiga átta av teimum 15 koralunum í Jólaoratoriinum og at Bach í allari sínari kantatuproduktið bert í einstakum førum brúkar sálmar, sum eru yrktir í 1700-talinum.

Kantaturnar

Bach skrivaði áleið 300 kantatur harav tær 200 eru til skjals í dag. Kantatan hevði í stóru protistantisku kirkjunum stóran leiklut í sjálvari liturgiini. Kantatan varð framförd eftir at presturin hevði lisið evangelið upp frá altarinum. Eftir at kantatan varð framförd fór prestur á prædikustólin og las enn einaferð dagsins evangelium og helt síðani dagsins prædiku. Var kantatan tví-deild kundi seinni partur verða framfördur eftir prædikuna.

Kantatan var oftast uppbygd soleiðis at byrjað varð við einum satsi fyri kór og orkestur – oftast yvir eitt citat úr bíbliuni og endaði við einum koralatsi yvir eitt kent lag. Inn ímillum hesa rammu finna vit oftast solistisk innslog, sum recitativir, ariur og arioso, kórsatsir við instrumentalum for- millum- og eftirspæli.

Í byrjanini av 18. øld bleiv kantatan útviklað soleiðis at hon fekk brá av at verða ein musikalsk, religiøs-dramatisk eind. Kantatan gjørdist somuleiðis ein sera vældámdur tónleikaformur millum tónaskøld. Nevnast kann at Telemann skrivaði ikki færri enn 1518 kantatur og Graupner við heili 1418.

Kristniboðan í orð og tónum – Soli Deo Gloria

Kantatinar eru fyrst og fremst hugsaðar sum kristinboðan. Tónleikasøgumaðurin Alfred Einstein (1880-1952) (ikki at blanda við Albert) kallaði kantatunar hjá Bach *biblia pauperum* (bíblía teirra fátæku) í tónleiki. Einstein metir Bach at verða tann størsta kristniboðaran síðani Luther. Bach ber ikki ein telogiskt abstraktan boðskap fram, men ein boðskap, ið er beinleiðis og vælskiljandi, sprottin úr hansara myndríka musikalska hugflogi.

Í sínum kantatetónleiki útleiggur Bach tær fundamentalu trúargreinarnar í kristendóminum, klárari, eirindarleysari og djúpri enn nakar hevur gjørt.

Alfred Einstein

Kanska er hetta orsøkin til at hann javnan í tónleikabókmentum verður kallaður *Hin fimti evangilisturin* ella *Tónleikans apostul*. Jólaoratoriið, sum næstu daganar fer at ljóma í bili mínum, er ikki eitt veruligt oratorium, sjálvt um Bach sjálvur brúkti hetta heitið. Verkið er nevnlíga samansett av seks kantatum ætlaðar at framføra ein til hvønn dagin Jóladað, 2. jóladað, 3. jóladað, Nýggjársdag, sunnudag eftir nýggjár og á Trettundu. Jólaoratoriið kann síggjast sum eitt slag av kompendium yvir allar tær formtypur, sum Bach brúkti í sínum kantatum. Her eru einfaldar koralir, recitativ (skiftivís secco og accompagnato) og ariur í ymiskum formum. Og so eru tað teir stóru kórsatsinir við instrumental for-,millum og eftir- spølum.

Kantatunar hjá Johann Sebastian Bach bera ovurhondsnógv dømi um tónleikaæstetiskar grundreglur, sum vóru galdandi í barokktíðarskeiðnum. Tónleikurin skal lýsa kenslunar hjá einum menniskja, sum verður ávirkað av einumhvørjum. Trúðarinnar affektir: Gleði og takksemi fyri lívið, skaparverkið og uppreisnina. Sorg og angist fyri deyðanum og vónin og longsulin til ævigt lív. Altjóða kendi tónleikagranskarin Peter Ryom skriar í einari av sínum bókum, at tað júst er hesin parturin av kristnitrúnni, sum kantatunar hjá Bach lýsa. Tónleikagranskarar flest eru á einum málið um, at vit í kantatunum, sum samlað eru ein fimtingur av øllum tónleikinum frá Bach'sa hond, finna tónlistarlíga hæddina, ikki bara hjá Bach sjálvum, men í øllum tíðarskeiðnum sum heild.

“Jauchzet, frohlocket! auf, preiset die Tage”. Jólíni eru verulíga í hondum.